

On Altıncı Yüzyıl Asker Şairlerinden Sipâhî Bey'in Koca
Sinanpaşazâde Mehmed Paşa Hicviyyesi

Uğur ÖZTÜRK

Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri
Fakültesi Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Balıkesir Türkiye

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3773-9696> ROR: <https://ror.org/02mtr7g38>

uozturk@bandirma.edu.tr

Atıf Bilgisi: Öztürk, Uğur. "On Altıncı Yüzyıl Asker Şairlerinden Sipâhî Bey'in Koca Sinanpaşazâde Mehmed Paşa Hicviyyesi". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 32 (Temmuz 2024), 717-740. <https://doi.org/10.15247/devdergisi.1450882>.

Geliş Tarihi	11.03.2024
Kabul Tarihi	07.04.2024
Yayın Tarihi	01.07.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Araştırma Makalesi	
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	divanedebyatidergisi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

ÖZET

Bu makalede Osmanlı-Avusturya savaşları sırasında Rumeli beylerbeyi olan Koca Sinanpaşazâde Mehmed Paşa'nın Estergon kalesini (Haziran-Temmuz 1595) düşmana bırakıp savaş alanından firar etmesi üzerine, savaşın canlı tanığı olan Sipâhî Bey tarafından Mehmed Paşa hakkında yazılmış hicviyyenin metni sunulup incelenmektedir. Tezkirelerde zeamet sahibi bir şair olarak zikredilen Sipâhî Bey'in bahsi geçen hicviyye dışında şiir mecmualarında birçok şiiri bulunmakta ve bu mecmualarda onun şairliğinden de övgüyle bahsedilmektedir. Sipâhî Bey tarafından Koca Sinanpaşazâde Mehmed Paşa hakkında yazılan mesnevi biçimindeki 39 beyitlik hicviyye aynı zamanda dönemin sultanı III. Mehmed'e arz edilen bir tür şikâyetnamedir. Aynı hicviyyenin kısaltılmış ve sansürlenmiş bir nüshası III. Mehmed için hazırlanmış murakkaya dâhil edilmiştir. On altıncı yüzyılın sonunda baş gösteren Celâlî isyanları ve 'uzun' Batı seferlerinin etkisinde yazılan şiirde, Bosna sancağı ve çevresinde tımar sisteminin bozulmasından, kanûn-ı kadîme aykırı işlemlerden, küçük yaştaki kişilerin zaîm olmasından, zeamet sistemindeki olumsuz değişikliklerden bahsedilmiş ve yapılan usulsüzlükler dönemin padişahına şikâyet edilmiştir. Tüm bunlara ek olarak orduyu bırakıp kaçan Mehmed Paşa gibi kişiler bahsi geçen sorunlara neden olarak gösterilmiştir. Mehmed Paşa'ya karşı ağır ithamlarda bulunan Sipâhî Bey, onun yerine, hâmisî konumunda olan Sokolluzâde Hasan Paşa'nın orduya serdarlık etmesini istemiş ve Hasan Paşa övgüsüyle şiirini bitirmiştir. Yazıda genel olarak III. Mehmed dönemi batı seferlerine, hicviyye şairi Sipâhî Bey'in hayatına ve şiirinde ismini zikrettiği kişilere değinilecek ve ardından hicviyye metninin aslı ile incelemesine yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Sipâhî Bey, Sinanpaşazâde Mehmed Paşa, Sokolluzâde Hasan Paşa, Batı seferleri, hicviyye.

Sixteenth Century Military Poet Sipâhî Bey's Satire on Koca
Sinanpaşazâde Mehmed Pasha

Uğur ÖZTÜRK

Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyedli Eylül University Faculty of Humanities and
Social Sciences Department of Old Turkish Literature, Balıkesir Türkiye

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3773-9696> ROR: <https://ror.org/02mtr7g38>

uozturk@bandirma.edu.tr

Citation: Öztürk, Uğur. "Sixteenth Century Military Poet Sipâhî Bey's Satire on Koca Sinanpaşazâde Mehmed Pasha". *The Journal of Ottoman Literature Studies* 32 (Temmuz 2024), 717-740. <https://doi.org/10.15247/devdergisi.1450882>.

Date of Submission 11.03.2024

Date of Acceptance 07.04.2024

Date of Publication 01.07.2024

Peer-Review Double anonymized - Two External

Research Article

Ethical Statement It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Plagiarism Checks Yes - Turnitin

Complaints divanedebyatidergisi@gmail.com

Conflicts of Interest The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Copyright & License Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

ABSTRACT

In this article, the text of the satirical poem written by Sipâhî Bey, who was an eyewitness to the events during the Ottoman-Austrian wars when Koca Sinanpaşazâde Mehmed Pasha, the Beylerbeyi of Rumelia, abandoned the fortress of Estergon (June-July 1595) to the enemy and fled from the battlefield, is presented and analyzed. Sipâhî Bey, who is mentioned as a poet who owned a zeamet, has many poems in poetry collections other than the aforementioned satire, while his poetry is also praised in these collections. The 39-couplet satire in the form of a mesnevi written by Sipâhî Bey about Koca Sinanpaşazâde Mehmed Pasha is simultaneously a type of complaint addressed to the Sultan of that period, Sultan Mehmed III. The abbreviated and censored version of the same satire was included in the compilation (muraqqa) prepared for Sultan Mehmed III. The poem, which was written under the influence of the Jalâlî rebellions that broke out at the end of the sixteenth century and the 'long' Western campaigns, mentions the deterioration of the timar system in and around the sanjak of Bosnia, the practices contrary to the traditional law, the underage people becoming zaîm, the negative changes in the zeamet system, and the irregularities committed were complained to the sultan of the period. In addition to all these, individuals like Mehmed Pasha, who abandoned the army and fled, are cited as the cause of the aforementioned problems. Sipâhî Bey, who made heavy accusations against Mehmed Pasha, wanted Sokolluzâde Hasan Pasha, who was his patron, to lead the army instead of him and ended his poem with praise for Hasan Pasha. In the article, there will be a general discussion of the Western campaigns during the reign of Sultan Mehmed III, an overview of the life of the satirical poet Sipâhî Bey, and an exploration of the individuals mentioned in his poetry. Subsequently, the original text of the satire will be presented and analyzed.

Keywords: *Sipâhî Bey, Sinanpaşazâde Mehmed Pasha, Sokolluzâde Hasan Pasha, Western campaigns, satire.*

Giriş

On altıncı yüzyıl son çeyreğinde Osmanlı Devleti ‘uzun’ savaşlarının olduğu ve Celâlî isyanlarının baş gösterdiği bir dönemdedir (İlgürel 1993: 252-257; Barkey 1999; Griswold 2011; White 2013). 1574-1590 yılları arasında süren Osmanlı-Safevî çatışmasının ardından Batı’da Avusturya’ya karşı seferler düzenlenmiş, III. Murad’ın (ö. 1595) başlattığı seferler oğlu III. Mehmed (ö. 1603) döneminde devam etmiş ve 1593-1606 arasında “onbeşyıl savaşları, uzun harp” dönemine girilmiştir (Kütükoğlu 1993; Emecen 1996: 546). III. Murad’ın vefatından sonra tahta oturan ve Eğri fatihi (David 1994: 489) olarak bilinen III. Mehmed, Haziran-Temmuz 1595’te düşmanın Estergon kalesine saldırması üzerine Hoca Sâdeddin Efendi ve Koca Sinan Paşa’nın da ısrarı/etkisiyle ordunun başında sefere çıkmış (Börekçi 2016), Haçova Meydan Muharebesi’nde Avusturya kuvvetleri yenilgiye uğratılmıştır (Emecen 1996: 546-547). Seferler sırasında Koca Sinapaşazâde Mehmed Paşa’nın kaleyi bırakıp kaçması üzerine 2 Eylül 1595’te Estergon Kale’sinin düşmesi, dönem kaynaklarında padişahın sefere çıkmasının sebeplerinden biri olarak gösterilir. Her ne kadar Haçova ve sonrasında karşılıklı başarılar elde edilse de Osmanlı diplomasisi açısından olumsuz sonuçları olan ve I. Ahmed döneminde imzalanan Zitvatorok Antlaşması ile savaş son bulmuştur (Papp 2013: 472-474). Bu savaşlarda yer alan yeniçeriler arasında asker-şairler de vardır ve bunların bazıları savaşları canlı bir tanık gibi aktarmışlardır.¹ Bu metinlerin bazıları da hicviyye özelliği göstermektedir.

Arapça *hicv* kelimesi “bir sözün harflerini sayarak ve heceleyerek okumak; bir kişinin veya toplumun ayıp ve kusurlarını sayıp dökmek, yermek; köpekleri ürkütüp kaçırmak” anlamına gelmekte olup (Canım 2010: 73-74) Türk edebiyatında *taşlama* ve *yer gi* ile karşılanan hicviyye türü bu kelimedenden türetilmiştir. Türle ilgili olarak “... bir eserin edebî değeri olması için zekâ ve nükte unsuru taşıması, zarif ve ince çağrışımlara açılması, mecaz, teşbih, istiare, mübalağa, hüsn-i ta’lîl, tecâhül-i ârif gibi edebî sanatları ihtiva etmesi gerekir” şeklinde genel bir çerçeve belirlenmiştir (Okay 1998: 447). Hicviyye yazımı başta klasik Arap edebiyatı olmak üzere Fars ve Türk edebiyatında oldukça rağbet görmüş, “latife, mutâyebe, mülâtafe, hezl, ta’riz, zem, şetm, kadh” manzumeleriyle birlikte anılmıştır. Hicviyye türü Klasik Türk Edebiyatında Şeyhî’nin *Harnâme*’si ile eser formunu almıştır (Pala ve Akkuş 1998: 450). Hicviyye, şairlerin özellikle Osmanlı toplumunun

¹ Osmanlı-Avusturya savaşlarını anlatan eserler için bkz. (Afyoncu 2009: 52-54).

büyük değişiklikler geçirdiği on altıncı yüzyılın sonu ve on yedinci yüzyılın başında kişisel yahut sosyal alanda yaşadığı durumları dile getirmek için başvurduğu türlerden biri olmuştur (Pala ve Akkuş 1998: 450). Hicviyye yazılarının birçoğu derlenmiş dîvân yahut münşeât mecmualarında yer alırken Sipâhî Bey'in şiiri gibi farklı mecmualar içinde kalan hicviyyeler de vardır.

Yeniçeri Şairler ve Hicviyye Şairi Sipâhî Bey

Osmanlı döneminde (on altıncı ve on dokuzuncu yüzyıllar arasında) yeniçeri kökenli asker-şairler daha çok Garp Ocakları (Cezayir-Tunus-Libya) ve Mısır bölgesinde yaşasa da İstanbul ve Rumeli bölgesinde de azımsanmayacak sayıda yeniçeri olup şiir yazan asker-şair mevcuttur. Garp Ocaklarında özellikle Cezayir'de -çoğu halk şiiri türünde şiirler yazan- asker-şairler ön plana çıkarken (Elçin 1988), İstanbul ve çevresinde genellikle "sipâhî, yeniçeri ve kuloğlu" (Macit 2023: 394) ifadeleri ile tanımlanan yeniçeri şairler klasik gazel ve kaside tarzında şiirler yazmışlardır. Savan ve Uzun-Pekşen tezkirelerden yola çıkarak 36'sı on altıncı yüzyılda olmak üzere on altı ve on dokuzuncu yüzyıllar arasında toplam 114 yeniçeri şair tespit etmişlerdir (Savan ve Uzun-Pekşen 2022: 359-365). Bahsi geçen şairlerin çoğu klasik şiir geleneğine uygun şiirler yazmışlardır. Savan ve Uzun-Pekşen'in çalışmaları değerli olmakla birlikte bu listede tezkirelerde kendine yer bulamayan fakat şiir mecmualarında birkaç beyitle dahi olsa ismi zikredilen yeniçeri şairler bulunmaktadır. Sipâhî Bey de bu şairlere dâhildir.

Asıl adı Hüseyin Ağa olan Sipâhî Bey, Suyolcu nazırı Hasan Bey'in oğlu, zeamet sahibi ve şairdir (İpekten vd. 1988: 449). Sipâhî Bey'in hayatı hakkında bilgiler oldukça kısıtlıdır. 1605'te vefat eden Hüseyin Ağa, Edirnekapı dışında medfundur. On altıncı yüzyılda derlenmiş *Mecmû'a-i Letâif* isimli şiir mecmuasının derkenarında şairin vefat tarihi 1014/1605 olarak kaydedilmiştir (Gürbüz 2011: 115). Yazdığı hicviyyeden zeamet sahibi olduğu anlaşılan Hüseyin Ağa'nın Bey olarak anılması onun bir sancak beyi olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Hüseyin Ağa, şiirlerinde Sipâhî mahlasını kullanmıştır. Sipâhî Bey'in yazdığı hicviyyede Nakşibendî Şeyhi Abdullah-ı İlahî'nin müritlerinden övgüyle bahsetmesi (5.beyit) onun -muhtemelen- Nakşibendî ya da Nakşibendî muhibbi olduğunu göstermektedir. Yeniçeri şairlerinin birçoğunun Bektâşi olduğu kanısı hâkimse de son zamanlarda yapılan araştırmalarda Bektâşilik dışında Bayramî, Halvetî (Ramazaniyye),

Kalenderî ve Mevlevî olan yeniçeri asker-şairlerin de olduğu ortaya konmuştur (Savan ve Uzun-Peşken 2022: 299).

On altıncı ve on yedinci yüzyıl tezkirelerinde Sipâhî Bey'in şairliği hakkındaki bilgiler birbirinin tekrarı şeklindedir. Ahdî'den (Solmaz 2005: 360) itibaren Beyânî (Kutluk 1997: 117), Kınalızâde Hasan Çelebi (Kutluk 1989: 447-448), Riyâzî (Açıkgöz 2017: 176-177), Fâ'izî (Kayabaşı 1997: 345) ve Rızâ (Zavotçu 2017: 130-131) şairin hayatına kısaca değinerek birkaç beytini kaydetmişlerdir. Tezkireler dışında dönemin şiir mecmualarında Sipâhî Bey'in birçok şiirine rastlamak mümkündür. Kabîlî tarafından derlenen *Sultân-ı Hübâna Münâsib Eş'âr* isimli şiir mecmuasında Sipâhî Bey'in birçok beyti bulunmaktadır. Bu beyitlerden önce Kabîlî bazı başlıklarda onun şairliğini överek şiirdeki kudretine vurgu yapmıştır. Bahsi geçen mecmuada Sipâhî Bey'in beyitlerinden önce "*Sipâhî ez-tasavvuf, Sipâhî Rûmda Selmân-ı Sâni, Sipâhî ehl-i nazm içre dilâver, Sipâhî ehl-i nazmuñ şehsüvârı, Sipâhî-i sâdik şiri felekde gün gibi meşhûr*" gibi ifadeler kullanılmıştır (Gürbüz 2018: 1184-1185). Budinli Hisâlî'nin *Metâliu'n-Nezâir*'inde ise Sipâhî Bey'in 34 matlaı vardır (Bilge 2003: 47, 80, 173, 263, 307, 345, 366, 425, 488, 507, 515, 539, 645, 701, 737, 770, 808, 958, 965; Kalyon 2011: 98, 256, 268, 363, 442, 532, 554, 669, 682, 856, 1058, 1106, 1174, 1273, 1337). Yine Nuruosmaniye 4962 numaralı mecmuada Sipâhî Bey'in birçok şiiri bulunmaktadır (Ayçiçeği 2016, 303). *Mecmû'a-i Letâif*'te Sipâhî Bey'in 11 gazeli (Gürbüz 2011: 115, 194, 212, 358-359, 687-688, 727, 734, 780-781, 840-841, 905, 952), III. Murad devrinde tertip edilmiş bir şiir mecmuasında 15 gazeli (Kaplan, Kıyçak ve Çalık 2023: 88-89, 185-186, 188, 196, 206-207, 232, 240, 279, 303, 448, 449-450, 728, 863, 885-886, 935) ve yine on altıncı yüzyılda tertip edilmiş başka bir şiir mecmuasında şairin bir mütekerrir müseddesi ve onun iki gazeline Taşlıcalı Yahya Bey ve Latîfî tarafından yazılmış tahmisler mevcuttur (Direkli 2021: 91-93, 97-98, 110-111).

Sipâhî Bey'in mecmualardaki mütekerrir müseddes, gazel, müfretleri ve incelediğimiz mesnevisi dışında mısra halinde şiirleri de bulunmaktadır. Şair yakın arkadaşı asker-şairlerden Semâ'î'nin (Savan ve Uzun-Peşken 2022: 297) vefatı için tarih olarak düşürdüğü "*Döne döne gitdi 'ukbâya Semâ'î hey meded 997*" mısrası buna örnektir (Açıkgöz 2017: 187).

Hicviyenin Nüshaları

Sipâhî Bey tarafından kaleme alınan “Sene şelâşe ve elfe Şevvâli evâşıtında Üstürğön [Esterğön] Ka’lası küffârdan maşşûre iken Sinânpaşazâde Mehmed Paşa istiḥkâm varduḡda orduyu birağup firâr êdüp küffâr kal’ayı alduḡda merḥûm Sipâhî demişdür.” başlıklı 39 beyitlik mesnevi nazım biçimindeki hicviyenin ilk nüshası, İBB Atatürk Kitaplığı, nr. Bel_Yz_K. 0868 *Mecmû’a-i Eş’âr* ismiyle kayıtlı 38 varaklık bir mecmuanın 25^{a-b} varaklarında yer almaktadır. Aynı mecmua içerisinde farklı türde şiirler olmakla birlikte çoğu 1578-1590 yılları arasında İran seferlerinde görev yapmış paşalar ve ilmiyeye mensup âlimler için kaleme alınmış kasidelerdir. Mecmua içerisinde Agehî-i Vardarî, Ali Efendi, Aşkî, Âzerî Çelebi, Azmî, Bâkî, Beyânî, Celâl Çelebi, Cinanî-i Bursevî, Cüz’î, Derûnî-i Magnisavî, Ebüssuûd Efendi, Fehîmî, Feyzî-i Kefevî, Fuzûlî, Gazî Giray Han, Hâtemî, Hızır Paşa, Kabûlî, Kara Fazlî, Kemalpaşazade Ahmed Efendi, Makâlî, Mânî, Ganîzâde Nadirî, Nefî, Nev’î, Rahmî-i Bursevî, Sadeddin Efendi, Sırrî-i Trabzonî, Süheylî, Ulvî, Ümidî, Veysî, Yahya Bey ve Zihnî-i Bağdâdî’nin kasideleri bulunmaktadır. Bahsi geçen şairlerden hareketle mecmuanın en erken on yedinci yüzyılda istinsah edildiği söylenebilir. Sipâhî’nin hicviyesinde bazı aruz kusurları olmak birlikte metnin yazısından kaynaklı okunamayan bazı kısımlar [...] işaretiyle belirtilmiştir.

Hicviyenin daha erken tarihli ikinci ve sansürlenmiş bir diğer nüshası TSMK. H. 2165’te III. Mehmed için hazırlanmış murakkanın 51b varağında bulunmaktadır (Mahir 2004: 169-186). Bu nüshada hicviyenin ilk 21 beyti vardır ve Koca Sinanpaşazâde Mehmed Paşa’nın isminin zikredildiği yerden itibaren kalan beyitler murakka yazmasına alınmamıştır. Ayrıca ilk 21 beyit içinde yine ordu serdarı Sinanpaşazâde’nin isim verilmeden eleştirilen 10, 11 ve 12 beyitler de murakkada yoktur. Bu nüshada şiirin başlığı “..... Egri fethinden mukaddem pâdişâh” şeklindedir ve Sipâhî Bey’in isminin yer aldığı kısım yazmada silinmiştir.

Hicviyenin Muhtevası

Sipâhî’nin şiiri, başlığından anlaşıldığına göre Şevval 1003/Haziran-Temmuz 1595’te düşmanın Esterğön kalesine saldırması ve Koca Sinanpaşazâde Mehmed Paşa’nın kaleyi bırakıp kaçması üzerine kaleme alınmıştır. Hicviyenin girişi gayet sanatlı bir üslupla yazılmıştır. Mehmed Paşa’nın hicvine kadar bu üslup korunmuş hicviyye kısmında ise paşa hakkında ağır benzetmelere geçilmiştir. Bu

beyitler hicviyye türünün genel özelliklerini en iyi yansıtan kısımdır. Son kısım ise yine şiirin ilk kısmıyla benzer şekilde oldukça sanatlı bir dille yazılmıştır. Bu sebeple Sipâhî Bey'in hicviyyesini birkaç bölüme ayırmak mümkündür. Şiirin ilk kısmına bahar mevsiminde sefere çıkan askerlerle başlayan şair, canlı bir tanık olarak orduyu tasvir eder. Çadırlar kurulmuş ve gaziler yola çıkmıştır. Askerler bahadır kılıçlıdırlar ve iki taraflarında da tazılar vardır. Bayraklar çekilmiş, padişahın tuğu da en önde gitmektedir. Her taraftan sipahiler yürüyerek yola dizilmiş, Nakşibendî şeyhi Abdullah-i İlahî'nin takipçisi olan Şeyh İlahî müritleri de orduya dua ile eşlik etmektedir. Sultan sancağı açılmış, padişah davulları dövülmektedir (1-6. Beyitler).

İkinci kısımda Estergon'da ordunun düzeninin bozulması ve devamında gelişen olaylar anlatılmaktadır. Sinanpaşazâde Mehmed Paşa'nın ismi verilmeden eleştirilmesi bu kısımda başlar. Düşmanın orduya saldırması karşısında serdar paniklemiş ve akıllı davranamamıştır. Paşa tedbirli olmayınca düşman ordusunu alt edemeyerek sultanın otağını da dağıtmıştır. Ordu serdarı bir erkek gibi davranmamış bu sebeple ordu yenilgiye uğramıştır. Bu kısımda olan biteni anlattığını düşünen şair asıl konuya geçmiş ve sultanı bilgilendirmek istediğini söylemiştir (7-14. Beyitler). Sultanı tımar ve zemet konusunda uyaran şair, kılıç ilhakı ile sistemini eleştirerek (tınardaki babadan oğula geçen kılıç hakkı) reşit olmamış çocuğun bile zaim mertebesine çıkarıldığını, hak etmediği halde yüksek gelirli tımarların çocuklara verildiğini söyler. Kaide olan yıllık gelirden 200 akçe, tımar kılıç hakkı olarak verilir. Eğer tezkireli ise bu 300 akçeye çıkarılır. Bu durum kânûn-ı kadîme aykırı bir şekilde yürütülmektedir ve miktarın artışına padişahın müdahale etmesi gerekmektedir.

Diğer yandan şairin de görevli olduğu Bosna sancağında sipahi olan tımar sahipleri sancağı beklememekte ve böylelikle ordu hezimete uğramaktadır (15-20. Beyitler). Şiirin bu kısmına kadarki bölümü bir tür şikâyetname özelliği göstermekle birlikte bundan sonra hicviyye kısmına geçilmektedir. Sinanpaşazâde Mehmed Paşa ordu çadırlarını ve padişah tuğunu bırakıp kaçmıştır, ne sancak kaldırmış ne de davul çaldırıştır. Sekiz binden fazla çadır düşmanın eline geçmiş, birçok asker şehit olmuştur. Ortada hiç asker kalmamış tüm ordu dağılmıştır. Bütün bunların müsebbibi olan Mehmed Paşa'nın kellesi alınmalı ve bu herkese ibret olmalıdır. Tüm bunlara rağmen babasının himayesindeki Mehmed Paşa makamında para ile kalmaktadır, bir mümin gibi

davranmayanların katli vaciptir. Bunların imanı yoktur sözlerinde ise hep altın vardır (ganimet peşindedirler).

Şiirin bu kısmında yeniçeri asker sayısındaki orantsız artışa değinilmiş, kânûn-ı kadîme dikkat çekilmiştir. Eskiden askerler sürekli doğuya ve batıya giderler ve sipahiler az olunca asker de ayrıcalıklı olurdu. Şimdi yabancından ve Türk'ten kul tayfası olmaz. Bütün bunlara çare Hasan Paşa'dır. O Diyarbakır'da bir ejderha gibi beklemektedir (Hasan Paşa şiirin yazıldığı tarihte burada görevlidir). Onun sayesinde muradına eremeyenler muradına erer, savaşı kazanır. Oysa bunlar (Mehmed Paşa ve taraftarları) İslam'ın yayılmasına engel iken düşmana Yecüc gibi yardım eder. Bu kısmın ardından askerlerin (Hasan Paşa ve taraftarları) günahının alınmamasını sultandan isteyen şair, onların sultanın kolunda avcı şahinler gibi olduğunu söyleyerek şiirini bitirir.

Hicviyenin Muhatabı Olarak Koca Sinanpaşazâde Mehmed Paşa

III. Murad ve III. Mehmed dönemlerinde birçok kez sadrazamlık yapmış Koca Sinan Paşa'nın oğlu olan Mehmed Paşa 1583'te Sivas, 1584'te Rumeli Beylerbeyi görevlerinde bulunmuştur. Şam Beylerbeyi iken 8 Şubat 1592'de Tımışvar beylerbeyi, 1592-1593 yılları arasında prestijli Budin beylerbeyi olarak görev yapmıştır. Mehmed Paşa'nın bu görevi sırasında onun hayatı hakkında önemli bilgiler veren Cafer İyânî ise Budin Maliye tezkirecisidir (Kirişçioğlu 2001: 16). Mehmed Paşa 1594'te babasının üçüncü sadrazamlığı sırasında tekrar Rumeli beylerbeyi olmuştur (İpşirli 1999: 2/598; İpşirli 2007: 1/395). Kariyeri babasının kariyerine bağlı olan Mehmed Paşa babası dördüncü kez sadrazam olunca aynı yıl içinde ikinci kez Budin beylerbeyi ve bir yıl sonra da Avusturya cephesinde serdar olarak görevlendirilmiştir. Bu tarihten itibaren Mehmed Paşa'nın talih tersine dönmüş cepheye yaşadığı başarısızlıklar, Estergon ve Vişegrad kalelerini kaybetmesi (Aykut 2004: 3/459-470) paşanın serdarlıktan, babasının da sadrazamlıktan azledilmesine sebep olmuştur. Hatta Mehmed Paşa'nın orduyu bırakıp kaçtığına (İpşirli 1999: 2/628) dair bilgiler III. Mehmed'e ulaşınca babası onu savunmak amacıyla sultanla görüşmüş, "*oğlum kulunuz itdüği hidmeti kim itmişdür, Belgrad'a geldi didikleri kizb ü iftirâdur*" diyerek oğlunu savunmuştur (İpşirli 1999: 2/573-74). Sipâhî'nin yazdığı şiir tam da bu tarihe denk gelmektedir. Sipâhî, Mehmed Paşa'yı savaş alanından kaçan kadına benzetmiş ve paşanın kaçışını ayrıntılı olarak anlatmıştır.

Eger serdâr er olup zen gibi deprenmese anda
Kırup a'dâ-yı dînî yüzdürürdük etimüz kında

Müsülmâna ta'accüb êtmeye ğâlib olsa küffârı
Kılıç kılmadı ser-ħadde aña bir bozdı tîmârı (12-13.

beyitler)

...
Sinân ibn Sinân şâhum otağ u tuğın aldurdı
Ne sancağ kıldurdı ğabl u ne surnâ cümle çaldurdı

Sekiz binđden ziyâde ħaymesin küffâr kıldurdı
Şehîd êdüp nice ehl-i ğazâyı şuya şaldurdı

Be bunun başın aldur ğayra olsun mücib-i 'ibret
Dilâver er gerek ser-ħadde n'eyler öyle bir 'avret (22-24.

beyitler)

Babası sayesinde birçok mansıbı elde eden Mehmed Paşa'nın hem kendisi hem de babası siyasi husumetler sebebiyle devrinde oldukça eleştirilmiştir (Purde 2014: 15, 66-67). Mehmed Paşa'ya babasının düşmanları da düşmanlık etmiştir. Örneğin, Sinan Paşa'dan sonra sadrazam olan Ferhad Paşa, Mehmed Paşa'yı Şam, akrabası Mustafa Paşa'yı da Sivas beylerbeyliğinden azlettirmiştir (Önal 2012: 85). Babasının konumunun yanı sıra Mehmed Paşa aynı zamanda sarayla da irtibat kurmuş ve II. Selim'in kızı ve III. Murad'ın kız kardeşi olan Gevherhan Sultan'a damat olmuştur (İpşirli 1999: 2/777-779; Börekçi 2021: 84).

Mehmed Paşa Avusturya savaşlarından sonra 1599'da Osmanlı topraklarında baş gösteren Celâli İsyanlarını bastırmak için üçüncü vezir iken serdar tayin edilmiştir. 1605'te Şam beylerbeyi olan ve Karayazıcı (ö. 1602) (İlgürel 1995: 446-467) isyanını kısmen de olsa bastıran (Börekçi 2010: 40) paşaya bu dönemde Ayıntab sancağı verilmiştir fakat burada halkın hem paşa hem de askerler hakkında saraya şikâyette bulunması üzerine görevden azledilmiştir.² İstanbul'a çağrılan paşa hakkındaki suçlamalardan aklanamayınca Ağustos 1605'te idam edilerek (Pierce 2012: 336) babasının yanına defnedilmiştir (Kâtib Çelebi 2016: 2/350-351). Hem babasının mevkisi hem eşinin saray mensubiyeti sebebiyle

² Burada iken paşanın idam edilmemesinde valide sultanın etkisi için bk. (Börekçi 2010: 120).

Mehmed Paşa'nın idamı I. Ahmed'in saltanatı için önemli dönüm noktalarından biri olarak görülür (Börekçi 2010: 211; Börekçi 2021: 8).

Mehmed Paşa'nın Rakibi ve Sipâhî Bey'in Hâmisi Sokolluzâde Hasan Paşa

Sokollu Mehmed Paşa'nın büyük oğlu olan Hasan Paşa (ö. 1602), Halep ve Diyarbakir beylerbeyliği görevlerinde bulunmuş ve 1577'de Şam beylerbeyi iken Osmanlı-Safevî savaşlarında buranın muhafazası ile görevlendirilmiştir (Afyoncu 2006: 366-368; Değirmenci 2017: 171-202). Savaş sırasında Revan kalesini tamir ettirmiş ve 1584'te Gürcistan üzerine yaptığı başarılı akınlara karşılık Halep beylerbeyliği görevine getirilmiştir. Özdemiroğlu Osman Paşa'nın serdarlığında önemli başarılar kazanan Hasan Paşa, 1589'da Şam evkaf teftişi, 1590'da ise Anadolu beylerbeyi olmuştur. Koca Sinan Paşa ile arasının iyi olmadığı anlaşılan Hasan Paşa, buna rağmen Avusturya seferinde Budin beylerbeyi olarak tayin edilmiştir (1593). Hatvan muhasarası sırasında Rumeli beylerbeyi Koca Sinanpaşazâde Mehmed Paşa'nın firar etmesi üzerine Budin'e çekilmiş, 1594'te Mehmed Paşa yerine Rumeli beylerbeyi olmuştur. Sipâhî Bey'in kasidesi de bu görevden hemen önce yazılmıştır. Bu tarihten itibaren Batı seferlerinde birçok görevde bulunan Hasan Paşa, Koca Sinan Paşa'yla birçok konuda anlaşmazlık yaşamış, Cıgalazâde Sinan Paşa'nın sadaretinde dördüncü vezir olmuştur (1596). 1598'de merkezden uzaklaştırılarak Bağdat beylerbeyi olmuş ve Karayazıcı isyanlarıyla uğraşmış fakat 1602'de Celâlilerin pusu kurması sonucunda şehit düşmüştür.

Mehmed Paşa'nın siyasi alanda rekabeti çoğu zaman Sokolluzâde Hasan Paşa ile olmuştur. İkisi arasındaki rekabet Sipâhî Bey'in şiirine de yansımış şair Mehmed Paşa yerine padişah'tan Hasan Paşa'nın görevlendirmesini istemiştir. Sipâhî, Sinanpaşazâde'ye karşılık Sokolluzâde'yi savunmuş ve sultandan başkalarının sözlerine bakarak ondan yüz çevirmemesini istemiştir. Burada başkası diye kast edilen kişi muhtemelen Koca Sinan Paşa'dır.

Nevâziş ét Hâsan Paşayı serdâr-ı mu'ayyen kıl
Çanatlandur kuş arja Ca'fer-i Tıyyârı rehzen kıl

Murâd-ı nâ-murâdı ber-murâd ét ceng-i berrîn kıl
Anuñ altında etsün ruķe yine re'y-i aħsen kıl

Yine yatur Kâra Âmidde anuñ gibi ejderhâ
Bular İslâma sedd mânende-i Ye'cûcdur a'dâyâ

Uyup a'dâ sözine anlaruñ hâlin yaman êtme
Mübâriz yahşi erlerdür şaķın yanlış gümân êtme

Olardan döndürüp yüz şâhum irhâ'-i 'inân êtme
Olardan döndürüp yoluñda terk-i baş u cân êtme (34-38.

beyitler)

Hasan Paşa ile Mehmed Paşa arasında rekabet ve husumet olduğunu Selanikî de açıkça yazmıştır (İpşirli 1999: 2/709-710). Diğer taraftan Koca Sinan Paşa'nın da Hasan Paşa'ya karşı düşmanlık beslediği bilinmektedir (Purde 2014: 51).

Sonuç

On altıncı yüzyılın son çeyreğinde beş kez sadrazamlık yapmış bir paşa olarak Koca Sinan Paşa vefatına kadar bu dönemin birincil siyasi aktörleri arasında yer almış ve çevresindeki kişilerle birlikte kendi güç odağını oluşturmuştur. Bir yanda Sokollu ailesi ve onun taraftarları diğer yanda ise Sinan Paşa ve taraftarları devlet içinde hizipleşmeye yol açmıştır. Sinan Paşa'nın kendisi gibi paşa olan ve birçok kez beylerbeyi olarak görev yapan oğlu Mehmed Paşa da bu hizipleşme içinde yer almış, kariyerini babasının kariyerine bağlı hâle getirmiş, III. Murad'ın kız kardeşi Gevherhan Sultan'a damat olmuş ve neticede yine siyasî nedenlerle I. Ahmed tarafından idam edilmiştir. Mehmed Paşa'nın idam edilmesinde rol oynayan konulardan biri de onun III. Mehmed devrinde Habsburg'lara karşı yapılan seferde serdar olduğu sırada Estergon savunmasında orduyu bırakıp kaçması olmuştur. Her ne kadar babası Sinan Paşa oğlunun suçsuz olduğunu savunsa da dönemin kaynakları ve yazıda incelediğimiz Sipâhî Bey'in hicviyesi bunun tam aksini söylemektedir. Muhtemelen Şeyh İlâhî müritlerinden olan Sipâhî Bey'in sefer sırasında yazdığı hicviyesi, hem bu dönemin iktisadi, askeri aksaklıklarına hem de serdar Mehmed Paşa'ya karşı yazılmıştır. Sipâhî Bey şiirinde Mehmed Paşa'nın kellesinin alınmasını ve Hasan Paşa'nın serdar olarak görevlendirilmesini tavsiye etmiştir. Hicviye metni bu yönüyle III. Mehmed'e yazılmış bir şikâyetname özelliğini taşır. III. Mehmed'e arz edilmek üzere yazılan hicviyenin Sinanpaşazâde'ye yönelttiği ağır eleştiriler ve paşanın isminin zikredildiği beyitler sultan için hazırlanmış murakkaya alınmamış ve metin bir nevi sansüre maruz kalmıştır. Bahsi geçen murakkada sadece sefer sırasında orduya moral

olabilecek ve zeamet sisteminde yaşanan aksilikleri anlatan beyitler yer almaktadır.

39 beyitlik mesnevi biçimindeki şiir askeri bir eda ile kaleme alınmış; zeamet sistemine ve bozukluklara, Sipâhî Bey'in kendisinin de görevli olduğu Bosna sancağındaki askerin durumuna, düşman karşısında ordunun nasıl bozguna uğradığına ve buna asıl sebep olan Mehmed Paşa'nın nasıl kaçtığına, serdar olarak hâmisî Sokolluzâde Hasan Paşa'nın görev almasına değinilerek son bulmuştur. Sipâhî Bey'in Mehmed Paşa'yı fütursuzca ve ağır bir dille eleştirmesi hicviyenin yazıldığı tarihte Hasan Paşa'nın önemli bir makamda bulunması ve şairin de paşanın himayesinde olmasından kaynaklı olabilir. Mehmed Paşa'ya ağır hakaretlerde bulunup Hasan Paşa'nın bu kadar övülmesi hicviyenin Hasan Paşa'nın teşvikiyle yazıldığı izlenimi de vermektedir. İncelenen hicviyye metniyle kişisel çıkarlarla yazılmış bir metnin siyasi bir arka planı olabileceği hatta siyasi figürler arasındaki rekabete dönem şairlerinin de şiirleriyle destek sağladığı görülmektedir.

Metin

Sene şelâse ve elfe Şevvâli evâşıtında Üstürğön [Esterğön] Ka'lası küffârdan maşşüre iken Sinânpaşazâde Mehmed Paşa istiĥkâm varduĥda orduyu bıraĥup firâr êdüp küffâr kal'ayı aldudĥda merĥûm Sipâhî dêmişdür.

Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Mefâ'ilün

1. Bahâr olsa zümürürd naţ-ıla zeyn olsa yazılar
Döşense ĥayme vü ĥargâh-ıla yol sürse ĥâziler
2. Bahâdur kılıcından ĥan aĥar³ şemşîr-bâziler
Yürise şaĥ-ıla şoldan çekilse esb-i tâziler
3. Bize kim ťayanurdı rehber-i kişver-küşâ olsa
Muĥaşşal başın alurduĥ kıraluĥ ejdehâ olsa
4. 'Alemler ĥaldurup baş öĥçe gitsün tüĥ-i şâhiler
Çekilsün yanlarınca yüĥrüşüp her sū penâhiler

³ H'de "Mübâriz kılıcından ĥan tama"

5. Alaylar düzilüp eflâke çıksun gerd-i rāhiler
Du'āya iştiğāl üzere olup Şeyh İlāhiler⁴
6. Açılsun rāyet-i sulţānī vērşün 'askere revnağ
Dögülsün taḫl-ı şāhī rehber olsun aḫa zıll-ı Hāğ
7. Ne kār-ı bu'l-'acebdür bu muḫālif cümle tedbiri
Müdebbir bir kuluḫ yokdur ḫavāle kılma taḫdiri
8. Bilür ger merd-i dānā olsa āyīn-i cihāngiri
Kılır aḫkāmu icrā yüridürdi dehre şemşiri
9. Kesüp başın kıraluḫ tağıdurdı raḫt u baḫtını
Yerin zīr-i zemīn edüp alurdı tāk u taḫtını
10. Dilāver server olsaydı çeken rāyāt-ı sulţānī
Bozılmazdı otağın aldurup ordu-yı ḫāḫānī
11. Yüceldürdi ḫapuş kulları ḫadri artırup şānı
'Adū fırsat bulup ḡāret mi eylerdi müsülmānı
12. Eger serdār er olup zen gibi deprenmese anda
Kırup a'dā-yı dīni yüzdürürdük atımız ḫanda⁵
13. Müsülmāna ta'accüb etme ḡālib olsa küffārı
Kılıç ḫalmadı ser-ḫadde ekābir bozdı tīmārı
14. Ece mece⁶ diyecegüḫ mücevveze dēyüp bārı
Netice-i kelāmı söyle āḡāḫ eyle ḫünkārı
15. Za'īm etdi kılıç ilḫāḫı her nā-bāliḡ oḡlanı⁷
Kimüḫle cenge varsun mīr n'etsün mīr-i mīrānı

⁴ Burada on altıncı yüzyıl Osmanlı Rumeli'sinde oldukça etkin olan Şeyh Abdullah-ı İlāhî'nin müritleri kastedilmektedir (Kara ve Alḡar 1988: 110-112).

⁵ 10, 11 ve 12. beyitler H nüshasında yok.

⁶

⁷ Burada kast edilen şey kılıç hakkıdır. Kılıç hakkı için bk. (Pakalın 1993: 2/264).

16. Muḳannendür iki yüzle vèrilmek ibtidâ sancaḳ
Nihâyet tezkireli olıcaḳ üç yüz olur ancaḳ
17. Ze‘âmet şimdi dört yüz biḳden aşdı pâdişâhum baḳ
Ḳılıc ilhâḳını ḳaldur gidersin zu‘mı her alcaḳ
18. Ze‘âmet aşmamaḳ yüz sekseni ḳânûn-ı aḳdemdür
Bu ḳânûnı yüritmek pâdişâh-ı dehre elzemdür
19. Bozulup ḳılıc ilhâḳı eger tevzi‘ unıtmazsa⁸
Berâtı yazılup erbâb-ı tîmâra şunılmazsa
20. Sipâhi Bosna sancaḳı[nuḳ] altında bulunmazsa
Perişân olup ‘asker ḳollu ḳolında bulunmazsa⁹
21. Bi-ḥaḳḳ-ı Ḥazret-i düldür-süvâr ü fâtiḥ-i Ḥayber
Cünüd-ı müslimîni az u çok a‘dâ yine eller
22. Sinân ibn-i Sinân¹⁰ şâhum otaḳ u tuḒın aldurdu
Ne sancaḳ ḳaldı ne ḫabl u ne surnâ cümle ḳaldurdu
23. Sekiz biḳden ziyâde ḫaymesin küffâr ḳaldurdu
Şehîd edüp nice ehl-i ḡazâyı şuya şaldurdu
24. Be bununı başın aldur ḡayra olsun mücib-i ‘ibret
Dilâver er gerek ser-ḫadde n’eyler öyle bir ‘avret
25. Vezîr üsküflü bende ‘abd-i memlûk ola bir ḳul yok
Sipâhî vü sileḫdâr ü cebeci ḫopcı mehter çok
26. Kimisi çuḳa-dâr olmuş kimi önce çeker yatıḳ
Dirilig[i] ḳapandı ḳaldı bâb-ı irtişâ açuḳ
27. Sözüüm sehm-i ḳazâdur ḳatı yaydan çıkma bir oḳdur
Kelâm-ı muḫtaşardur şâha aḳreb ḫoḒrı ḳul yoḳdur

⁸ H’de “bulunmazsa”

⁹ H’de “ḳolunmazsa”

¹⁰ Koca Sinanpaşazâde Mehmed Paşa kastedilmektedir.

28. Ekâbir koltuğına şıgınuş hünkâr kulları
Sefer kim etmeye yegdür olardıñ şaçlı bir qarı
29. Vêrüp akçe olup mânde kalanuñ yok mıdur ‘arı
Olaruñ haqqıdur kahr etse Kâhhâr-ı cihân bârî
30. Olar mü’min degüldür cümlesinüñ katli vâcibdür
Zihî imâni yoğdur zer ki kavlı-i zehebe zâhibdür¹¹
31. Ğazab-nâk olsa serdâr az çoğ eyler ihtirâz ‘asker
‘Înân-ı zulmı irhâ’ edüp etmezdi dirâz ‘asker
32. Giderdi bî-tevaqquf şark u garba kış u yaz ‘asker
Sipâhî az olup öz olsa bulur imtiyâz ‘asker
33. Direndi [...] ¹²yalımı her yerde alçağdur
Kul olmaz Ecnebî Türkî ço aşlın şor nefis hağdur
34. Nevâziş et Hasan Paşayı serdâr-ı mu‘ayyen kıl
Kanatlandur kuş anı Ca‘fer-i Tayyârî rehzen kıl
35. Murâd-ı nâ-murâdı ber-murâd et ceng-i berrîn kıl
Anuñ altında etsün ruğye yine re’y-i ahsen kıl
36. Yine yatur Kara Āmidde anuñ gibi ejderhâ
Bular İslâma sed mânende-i Ye’cücür a’dâyâ
37. Uyup a’dâ sözine anlaruñ hâlin yaman etme
Mübâriz yahşi erlerdür şağın yanlış gümân etme
38. Olardan döndürüp yüz şâhum irhâ’-i ‘inân etme
Olardan döndürüp yoluñda terk-i baş u cân etme
39. Şinanmışdur cenâheynüñdür anlar Ğâzîdür Ğâzî
Gerekdür şehlerüñ koluñda anlar gibi şeh-bâzî

¹¹ Vezinde aksaklık var.

¹²

Kaynakça

- AÇIKGÖZ, Namık (haz.) (2017), *Riyâzî Muhammed Efendi Tezkiretü'ş-Şu'arâ*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- AFYONCU, Erhan (2006), "Sokulluzade Hasan Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 37. İstanbul: TDV Yay., 366-368.
- AFYONCU, Erhan (2009), *Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi*, İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- AYÇİÇEĞİ, Bünyamin (2016), "Nuruosmaniye Kütüphanesi Türkçe Şiir Mecmû'aları: İnceleme-Dizin", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 16/16), 227-367. <http://dx.doi.org/10.15247/dev.276>.
- AYKUT, Nezih (haz.) (2004), *Hasan Bey-zâde Tarihi*, C. I-III, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- BARKEY, Karen (1999) *Eşkiyalar ve Devlet: Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*, Zeynep Altok (çev.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- BÖREKÇİ, Günhan (2010), *Factions and Favorites at the Courts of Sultan Ahmed I (r. 1603-17) and his Immediate Predecessors*, Doktora Tezi, Ohio: Ohio State University.
- BÖREKÇİ, Günhan (2016), *Macaristan'da Bir Osmanlı Padişahu: Sultan III. Mehmed'in Eğri Seferi Rûznâmesi (1596)*, İstanbul: Okur Kitaplığı.
- BÖREKÇİ, Günhan (Nisan 2021), "A Queen-Mother at Work: On Handan Sultan and Her Regency During the Early Reign of Ahmed I", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 34, 45-92.
- DAVID, Geza (1994), "Eğri", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 10/489.
- DEĞİRMENCİ, Tülin (Mart 2017), "Bir Osmanlı Paşasının Padişahlık Rüyası: Sokulluzâde Hasan Paşa ve Resimli Dünya Tarihi", *Osmanlı Araştırmaları*, 49, 171-202. <https://doi.org/10.18589/oa.590884>.
- DİREKLİ, Fatma (2021), *Milli Kütüphane 26 Hk 1060/1 Numarada Kayıtlı Şiir Mecmuasının Metni ve Mecmuaların Sistemik Tasnifi*

- Projesi'ne (MESTAP) Göre Tasnifi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi.
- ELÇİN, Şükrü (1988), *Akdeniz'de ve Cezayir'de Türk Halk Şâirleri*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- EMECEN, Feridun (1996), "Haçova Meydan Savaşı", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 14/ 546-547.
- GRISWOLD, William J. (2011), *Anadolu'da Büyük İsyân 1591-1611*, Ülkün Tansel (çev.), İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- GÜRBÜZ, İncinur Atik (2011), *Mecmû'a-i Letâ'if*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- GÜRBÜZ, Mehmet (haz.) (2018), *Kâbilî Sultân-ı Hûbâna Münâsib Eş'âr*, Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- İLGÜREL, Mücteba (1993), "Celali İsyânları", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 7. İstanbul: TDV Yay., 252-257.
- İLGÜREL, Mücteba (1995), "Eşkîya (Osmanlılar'da Eşkîyalık Hareketleri)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 11. İstanbul: TDV Yay., 466-467.
- İPEKTEN, Haluk-vd. (1988), *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- İPŞİRLİ, Mehmet (haz.) (1999), *Selânikî Mustafa Efendi Târih*, C. I-II, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- İPŞİRLİ, Mehmet (haz.) (2007), *Târih-i Na'îmâ, Ravzatü'l-Hüseyn Fî Hulâsati Ahbârî'l-Hâfikayn*, II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- KALYON, Abuzer (2011), *Peşteli Hisâlî Metâli'ü'n-Nezâ'ir (II. Cilt) İnceleme-Metin*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KAPLAN, Orhan, Özgür Kıyçak ve Bedriye Gülay Açar Çalık (2023), *MECMÛ'A-İ NAZÂ'İR: Berlin Devlet Kütüphanesi (Staatsbibliothek Zu Berlin) Ms. Or. Oct. 3652, Çanakkale: Paradigma Akademi.*
- KARA, Mustafa ve Hamid ALGAR (1988), "Abdullah-ı İlâhî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 1. İstanbul: TDV Yay., 110-112.

- Kâtib Çelebi (2016), *Fezleke*, (haz. Zeynep Aycibin), I-II, İstanbul: Çamlıca Basım Yayın.
- KAYA, Bilge (2003), *Hisâlî Hayatı-Eserleri ve Metâlî'ü'n-Nezâ'ir Adlı Eserinin Birinci Cildi (İnceleme-Metin)*, Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi.
- KAYABAŞI, Bekir (1997), *Kâfzâde Fâ'izî, Zübdetü'l-Eş'âr*, Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KİRİŞÇİOĞLU, Mehmet (haz.) (2001), *Câfer İyânî Tevârih-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs: Osmanlı-Macar Mücadelesi Tarihi, 1585-1595*, İstanbul: Kitabevi.
- KUTLUK, İbrahim (haz.) (1989), *Kınalı-zâde Hasan Çelebi Tezkiretü's-Şu'arâ*, C. II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- KUTLUK, İbrahim (haz.) (1997), *Beyânî Tezkiretü's-Şu'arâ*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- KÜTÜKOĞLU, Bekir (1990), *Osmanlı-İran Siyâsî Münâsebetleri: 1578-1612*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.
- MACİT, Muhittin (2023), "Osmanlı Şiir Dilinin Gelişiminde Devşirme Etkisi" *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 30 (30), 384-404. <http://dx.doi.org/10.15247/dev.3166>.
- MAHİR, Banu (2004), "Sultan III. Mehmed İçin Hazırlanmış Bir Albüm: III. Mehmed Albümü", *16. Yüzyıl Osmanlı Kültür ve Sanatı 11-12 Nisan 2001 Sempozyum Bildirileri*, İstanbul, 169-186.
- OKAY, Orhan (1998), "Hiciv/ Türk Edebiyatı-Yeni Türk Edebiyatı ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 17. İstanbul: TDV Yay., 452-454.
- ÖNAL, Ahmet (2012), *Koca Sinan Paşa'nın Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri (1520-1596)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- PAKALIN, Mehmet Zeki (1993), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I-III, İstanbul: Milli. Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- PALA, İskender ve Metin AKKUŞ (1998), "Hiciv/Türk Edebiyatı-Divan Edebiyatı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 17. İstanbul: TDV Yay., 450-452.

- PAPP, Sándor (2013), “Zitvatorok Antlaşması”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 44. İstanbul: TDV Yay., 472-474.
- PIERCE, Leslie. P. (2012), *Harem-i Hümayun: Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar*, Çev. Ayşe Berktaş, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- PURDE, Kadir (2014), *Savaşın Yazımı: XVI. Yüzyıl Osmanlı Kroniklerinde Savaş Olgusuna Bakış (Uzun Savaşlar Örneğinde)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- SAVAN, Mehmet ve Süreyya UZUN-PEKŞEN (2022), “Yeniçeri Şair Evreni ve Son Yeniçeri Şairlerden Galatalı Hüseyin Ağa'nın Dünyası”, *Payitaht Yeniçerileri: Padişahın Asi Kulları, 1700-1826*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 287-393.
- SOLMAZ, Süleyman (haz.) (2005), *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâsı (İnceleme-Metin)*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- WHITE, Sam (2013), *Osmanlı'da İsyân İklimi: Erken Modern Dönemde Celâli İsyânları*, Nurettin Elhüseyni (çev.) İstanbul: Alfa.
- ZAVOTÇU, Gencay (haz.) (2017), *Zehr-i Mâr-zâde Seyyid Mehmed Rızâ Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Tezkiresi*, Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.

Ekler: III. Mehmed Murakkası, TSMK. H.2165, 51b.

غضای اولسه مردار از صوغ المراهتر از عسکر. غمان ظلمی ارفا و دوی اتمزدی در اجمله. کیدردنی تو قف نرق و غیر قیسی و بیخاک
سباهی از اولوب اوز اولسه بولور ایتمه عسکر. درندی منظره بک تالی خورده الجندز قول اولار اصفی توبلی قو اهلن صورت قیسی
نوازنی ایتمه سباهی سردار ستمانی قل. قفانله ز قوسی که صوفی طندی رهون قل مراد و ادبی بر مرادات صبت نرن قل
اینا لنده استون رفه مینه رای اصفی قل نیه یا تو قره آمده انب کیمی از در ثما. بولار اسلامه مانده ما فوجدر اعی
ادوب اعدا سوزنه المکن حالنی لمان ایتمه مبارز کیمی ار در همان قیظس نمان ایتمه اولار دن دوندوب نوزتاهم اچار ایغان
اولاره جنیدر بولکده مکن تانی و جان صانسه حیا صیدر المرازیدر غاری ککده شهلک قولنده المکی کیمی هجبار
ایتمه نوزتاهم اچار ایغان